

II. RÁKÓCZI GYÖRGY LENGYELORSZÁGBAN.

— 1657 —

Egykoru lengyel források után,

Schmidt Vilmos-tól.

OLVASTATOTT AZ ERD. MUZEUM EGYLET TUD. ÜLÉSÉBEN 1865.

Midőn a férfiasan nevelt, s a férfiúi lélekhez illő minden tudományokban gondosan oktatott, de hihetőleg éppen ezért nőietlen svéd királyné Christina, az általa tiz évi uralkodása alatt önállóan vitt kormány gondjaitól 1654-ben nagybátyja Károly Gusztáv javára visszavonult, János Kázmér lengyel király, mint III. Zsigmondnak, az egykori svéd trónörökösnek utódja, hivatva érezte magát ezen örököségi rend ellen ünnepeles óvást tenni, s ez által a háboru vészangyalát idézte országára, melyet diadalmas ellensége elől Oppelnben Sziléziában keresvén biztos menekékhelyet, mindaddig kerülni volt kénytelen, míg a derék Czarnicki azt a fölszólitást nem intézte hozzá, hogy az ország és a király megmentésére működő — Tyszowiec-ben 1656. jan. 8-kán alakult — confederatio oltalma alá térjen vissza. Lemberg lett ekkor Lengyelország fővárosa és székhelye, és annak kellett maradnia mind addig, míg az alkalmatlan ellenség az országból ki nem leendett szorítva. Erre azonban a lengyeleknek előlegesen igen kevés kilátásuk lehetett; mivel az oroszok ellen is kellett Lieflandban harcolni, s mivel már 1657-ben, eléggé meglepőleg, harmadik ellenség is lépett föl, oly oldalról, honnan legkevésbé sem hitték, hogy ellenségre kelljen számítaniok. Értem a bátor, erőteljes és nagyravágyó II. Rákóczi György erdélyi fejedelmet.

Világos, hogy e rendkívüli s korszakot alkotó férfiú történelmét csak akkor lehet ohajtott teljességben adni, ha az ő széles s napról napra mindinkább világot látó levelezése mellett azok az egykoru tudósítások is illő tekintetbe lesznek véve, melyeket a tények színhelyéhez közel álló vagy azon éppen személyesen is szereplő személyek gyűjtöttek és irtak.

Ez utolsóhoz számítom II. Rákóczi György Lengyelországgal való ellenséges viszonyát illetőleg a következő munkákat:

1-ször Pasek Crysostomus Jánosnak, a lelwei kerület országgyűlési követének, s János Kázmér, Korybut Mihály és Sobieski János lengyel királyok idejében udvari lovagnak emlékiratát¹⁾.

Ez az emlékirat 1656—1688-ra terjed.

II. Rákóczi György Lengyelországhoz való kérdéses viszonyait ebben e szavakkal találjuk följegyezve²⁾:

„Urunk 1657-dik esztendejében.“

„Volt magyar hadjáratunk, melyre új fölkelesi parancs jelent meg. Egyebek közt rokonom Piekarski Filep is táborba szállt; miért én is a sereghez csatlakoztam. A tolvaj magyar, az örült Rákóczi, mivel bőre viszketett, s a béke nagyon is unalmas volt előtte, meg akarta izlelni a lengyel foghagymát, melyet előtte valaki tréfából földicsért volt, hogy a magyar foghagymánál jobb izü.“

„Mint hajdan Xerxes, mikor a görögök ellen táborozott, éppen oly bizonyosnak tartva a győzedelmet vonult Rákóczi uram negyvenezer magyarral, ugyanannyi moldvait és kozákokot véve magamellé, Lengyelországba a foghagyma lakomára. De nem csak foghagymát, hanem kaprot és köménymagot is adtak neki. Mert mihelyt a határon átkelt, Lubomirski György azonnal ellenállás nélkül bétört országába, és égetett, öldöklött mindent a mihez csak férhetett, semmit sem hagyva épen a földön és vizen kívül. S miután aztán Rákóczi anyjától nagy sereget vett, kivonult, hogy fiát rá beszélje, ne egye meg mind a foghagymát, hanem hagyjon magnak is egy keveset. Mi is szolgáltunk neki Czarniecki alatt a mint csak tőlünk kitelt, s így nagy boldogságában úgy jól lakott foghagymával, hogy miatta egész seregét elvesztette, s maga is kezeink közzé jutott. Ekkor aztán saját bőrért al-

¹⁾ Lemberg. 1857. 8r.

²⁾ 8. és 9. l.

kudva, milliókat ígért, s miután saját életét kikoldulta, mint egy ravasz zsidó igen csekély kísérettel átkelt a határon, s a megígért váltságért kezesül itt hagyott néhány főúr vitézt, kik eleinte Lancut-ban ezüstről ettek s borban dorbézoltak, de miután a váltság nem érkezett, vizet szörpöltek, végre a konyhára fát vágtak és hordtak, s ily nyomorult sorsban végezték életüket. A váltság oda veszett; de neki sem volt többé egy vig pillanatja, mert bármerre fordult, mindenütt hangzottak fülébe azok fiainak, testvéreinek és apjainak panaszaik és átkai, kiket e háboruba vesztőkre vitt. Kétségbeesve halt aztán meg. Fölséges foghagyma!

„A mint táborba szállva, anyjától elbucszott s lovára ült, a ló vele együtt ledobbant. S midőn erre anyja rimázkodott, hogy hagyjon fel egész hadjárati tervével, mert ez rossz jel, azt felelte: „a ló lába rossz, nem a jel.“ Aztán más lóra ült; de ekkor egy hidpalló tört le alatta, s másodsor is kiesett a nyeregéből: de erre is csak azt mondta: „a palló volt rossz.“ Mégis csak szoktak az efféle jövendőmondó jelek teljesedni!”

Ennyit mond Pasek.

A mit ő itt ír, nem csak azért hat ránk kellemetlenül, mert jobb meggyőződésünkkel ellenkezik, a megalázott ellenséget még szeretetlen és durva elémézkedés tárgyává is téve látni, hanem azért is, mert a részletek általánosságban tartása miatt a tulajdonképpeni tények kinyomata oly igen elmosódik, hogy Pasek tudósításának, ha van valami jelentősége, úgy az nagyon is alárendelt lehet. E mellett azonban nem lehet tagadni, hogy éppen ez a Pasek által kedvelt fölfogás, a pontosabb s mélyebbre ható adatok után való vagyunkat hatalmasan izgatja. Szerencsére e vágyat ki lehet elégíteni még pedig nem csak egy

2-dik forrással, a lengyel könnyű lovasság közt szolgált Jemiowski Miklós terjedelmes emlékiratával, mely 1648-tól 1679-ig terjed¹⁾, hanem

3-szor egy levéltári kutatások eredményére épített munkával Lemberg városának Chodyncki Ignác dominicanus barát által irt történelmével is²⁾.

Ennek nyomán értesülünk, hogy Lubomirski György a svédek általi szorongattatás legnehezebb napjaiban, maga fejtől-é vagy a szabadulás után minden áron vágyakozó király megegyezésével, nem tudjuk, a halicsi zászlótartót Stanislawskit az erdélyi fejedelemhez Rákóczi Györgyhez Magyarországra követnek küldte, hogy őt előterjesztésével és kérelmeivel arra bírja, hogy mint barát és szomszéd, ez ügyben már előbb kötött szerződések ürügye alatt, a lengyel köztársaságnak³⁾ fegyveres segítséget adjon. E mellett, nem igen előrelátólag, az az ígélet is lőn téve, hogy ezért a segítségért keleti Galiciának⁴⁾ vagy Pod-

górzenak⁵⁾ egy részét neki átengedik, és őt a király magtalan elhalta után Lengyelország uralkodójának elismerik⁶⁾. E hű ígérek által elkábitva, Rákóczi Magyarországból, Moldovából, Oláhországból, Bessarabiából, sőt még a független kozákok földéről is, kiknek vezérök bizonyos Antal volt, mintegy 30,000 embert szedett össze, kikkel még 1657. martius havában béitött Lengyelországba⁷⁾ s átkelt a Prúton, hogy Pokutiában a hozzá csatlakozandó kozákokkal való egyesülését végrehajtsa⁸⁾. Miután a kozákokkal egyesült, Drohobyezon és Stryjen keresztül Lembergnek nyomult, a nélkül, hogy bárki ellen is ellenségesen fellépett volna⁹⁾ János Kázmér a várost már elhagyta, hogy a kozákok ellen működő hadserege élére álljon. Lembergben Rákóczi megérkezését azzal a szilárd meggyőződéssel várták, hogy ő itt tábor fog ütni, hogy Magyarországból és Ukrainából pótlékhadait bevárja. Azonban ő maga Stryjen hátra maradván, fővezérét Kemény Jánost küldte jelentékeny haderővel Lemberg alá, ki is hadait a külvárosokba szállásoltatta s a tanácsnak tudtára adta, hogy a külvárosokat rögtön porrá égetteti, ha a város kulcsának kiadását néhalán megtagadnák. Nagy bajjal sikerült Grondzki Sámuelnek¹⁰⁾, ki a már említett Stanislawskival Kemény kíséretében volt, őt arra bírni, hogy fenyegetését ne teljesítse, midőn a város kulcsának kiadása csakugyan meg lőn tagadva, sőt egyes erőszakoskodások is történtek a külvárosok utcáin járó kelő magyarok ellen. Ebben Grondzkit pusztán személyes tekintetek vezérelték, a mennyiben nem csak több rokona, hanem neje is Lembergben tartózkodott, s attól tarthatott, hogy ezek, ha a külvárosok fölégetése csakugyan megtörténnék, a polgárság dühének áldozataivá lehetnek. Kemény Grondzki előterjesztéseinek, hogy még most kövesse tovább is a jó bánásmód útját, engedve, hadait a külvárosokból kivonta, s miután a városban uralgó várhegyet (Schlossberg) vagy az úgy nevezett fellegvárt katonailag megszállotta, seregét a környékbeli jóllehet kiélt helységekre helyezte el. E közben Grondzkinak a városban levő rokonaihoz levelet kellett írni, melyben megírta, hogy ő velök vagy a város küldöttségével szívesen alkudozik a város és a lakosok biztonsága felől, ha neki biztos kíséretet ajánlanak. E levéllel egy trombitást küldtek a városba, s minthogy a polgárok Grondzki őszinte érzelmeiről, kinek neje, gyermekei s rokonai kezeik közt voltak, nem kételkedhettek, ajánlatát elfogadták s egy az egyik külvárosban lakó nemes ember házáat határozták az összejövétel helyéül, melyre négy előkelő polgárt, Bieganowskit, Nizabitowskit, Truskolawskit és Silnickit jelölték ki, kiket is Grondzki nejevel együtt

⁶⁾ Ezzel meg van czáfolva a Horváth Mihály által *Gesch. der Ungarn Pest. 1855. Sr. 236. l.* (a német fordításban) közölt elbeszélés a János Kázmér és Rákóczi György között 1656-ban kötött szerződésről.

⁷⁾ Jemiowski e. h.

⁸⁾ Chodyncki 149. l.

⁹⁾ Jemiowski e. h. a következők Chodyncki e. h. 149—159. l. után vannak adva.

¹⁰⁾ A „*Historia belli Cosacco-Polonici conscripta A. 1674.*“ című munka szerzője, melyet kiadott Koppi Károly 1789-ben.

¹⁾ Fölfedeztetett 1848-ban. Kiadva: Lemberg. 1850. Sr.

²⁾ Lemberg. 1829. Sr.

³⁾ *Respublica, Rzeczpospolita* lengyel hivatalos kifejezés „állam“ helyett.

⁴⁾ Rus (Reussen, Ruthenien) Jemiowskiánál 118. l.

⁵⁾ r z úgy mondandó kt mintr z s. Podgórze Sandomir és Kisoroszország egy része.

az összejövetel helyére kiküldöttek. Midőn Kemény az ügy e kedvező folyásáról értesítést kapott, Grondzkit fölhatalmazottjává nevezte, neki a legpontosabb utasításokat adta s Pálfi István kíséretében elbocsátotta. Rendeltetésük helyére érkezvén, a legőszintébb és legszivesebb barátság kölcsönös biztosításai után késő éjjelig értekeztek, s az éjt ott együtt töltötték. Más nap a városi küldöttek övéikhez visszatértek, részint azért, hogy e fontos ügyben fölhatalmazásuk körén tul ne lépjenek, részint, hogy a polgárokkal határozassanak ez őket illető dologban: de ígéretet tőnek, hogy még azon nap végérvényes véleményt fognak kiküldeni. Minthogy azonban tudták, hogy az ugynevezett quartasereg¹⁾ némi csapatai, melyek a városi parancsnokságtól nem függöttek, a város körül barangolnak, s annak hírére, hogy ők ki vannak küldve a Kemény küldötteivel értekezni, ezeket vagy az összejövetel helyén, vagy visszatértük közben kézre kerithetnék: elhatározták, hogy Grondzki Sámuel és kísérelőjét Pálfi Istvánt visszaküldik a magyar táborba, s oda küldik majd saját embereik által a hozandó határozatot is. Biztosság végett fedezetül egy csapat lovasságot adtak melléjük.

Hogy küldötteivel így bántak, Keménynek nem volt inyére, s úgy vélekedett, hogy vagy gunyt üznek vele, vagy feladatukat nem illő óvatossággal és eszélylyel teljesítő megbizottjaiban van a hiba. Mi előtt nézetei e meghasonlása közben ítéletet hozhatott volna, Grondzki a lebergi polgároktól levelet kapott, melyben tudtára adják, hogy ő maga is bizonyosan át fogja látni, mily kevésbé szabad azoknak, kik egy hely védelmére vannak rendelve, alkuba bocsátkozni oly hatalmakkal vagy egyénekkal, kik ellenséges szándékkal látszanak föllépni. Ezt szintoly főnhangon tiltja saját becsületérzetök, mint a hadi törvény szigorja. Ennél fogva sziveskedjék Keménynél magát közbevetni, hogy ne akarjon abban sértést keresni, ha egy barátok és rokonok közt folytatott magán beszélgetés alapján nem határozhatják el magokat a várost és hazát egyiránt érdeklő bárminemű végzésre. Hanem ha Keménynek mint fővezérnek tetszenék velök Rákóczi fejedelem nevében értekezésbe bocsátkozni, a rájuk sulyosodó törvények és nagy felelőség terhe mellett sem vonakodnának határozottan s a körülményekhez mérten nyilatkozni. E levél Keménynek rögtön kezéhez lön szolgáltatva, s ő mihelyt átolvasta, nem vonakodott nyíltan elismerni, hogy a lebergi polgárság eljárása a viszonyok természetéből foly és semmi sérelmes jelentés nem férhet hozzá. Ennélfogva saját kezével irt levelében tudatta a polgársággal, hogy ő nem vonakodik velök fejedelme nevében értekezni, ha neki követői biztosítására néhány kezeset adnak. E közben tanácskozott tisztjeivel, kit bizon meg e küldetéssel. Mivel a magyarok közül senki sem akarta magát erre használtatni, Stanislawskira gondolt; de ez haszontalan ürügyek alatt vonakodott azt fölvállalni, bizonyosan leginkább azért, mert szégyenelhetette volna magát, hogy honfiai sze-

mében annak szolgája gyanánt tűnjék föl, kihez mint a lengyel koronamarschal Lubomirski követe volt küldve. Hasonló vonakodást tapasztalt Kemény a kíséretében lévő többi lengyelek részéről is, és így általános megegyezéssel Grondzki lön e végre választva, ki nem csak hogy ezt az egész ügyet megindította, hanem annyiban is előnyben volt, hogy Rákóczival semmi viszonyban sem állott, a mennyiben ő Rákóczi táborában úgy tartózkodott, mint a svéd királynak a kozákokhoz küldött követe. Különben is az ügy eddigi folyama alatt elég lélekjelenlétet és számító belátást tanusított arra, hogy általános bizalomban részesüljön.

Már más nap a főnemességből négyen számos kísérettel érkeztek Keményhez kezesekül, kiknek Kemény a legszivesebb fogadás mellett tudokra adta, hogy ő abból a tekintetből, hogy Lemberg lakosait már követe választásával őszinte jó szándékairól meggyőzze, tulajdon honfiak egyikét bizta meg a függőben levő küldetéssel; mire neki válaszul adák, hogy viszont ő se kételkedjék legkevésbé is a lebergi polgárság jó akarata felől. Bizonyosága ennek éppen jelenlétök és készségök, hogy követének bántatlan visszatértéig akár egyikök, akár mindnyájan, a mint Keménynek tetszeni fog, kezesekül nála maradjanak; sőt ha néáltalán úgy gondolná, hogy ő velök még nincs eléggé megnyugtató biztosíték szolgáltatva, mondja ki nyíltan, s kivánsága szerint még többeket is fognak küldeni. Követét mint honfit s mint Rákóczi fejedelem ügyvivőjét fogják tisztelni s becsülni. E közben a kezesek egyike, Silnicki, a várossal való alkudozásra kinézett Grondzkit félre vonta, s minthogy fiatal korában azon zászló alatt szolgált volt vele, régi bizodalmassággal esengve kérte, hogy mint lengyel ne tegye azt a szégyent honfiain, hogy közöttök csak akkor gondolja magát biztosságban, ha érette oly aránytalanul sok és oly előkelő kezeseket állitanak. Ellenkezőleg, ha a kezeseket magával viszi s ez által föltétlen bizodalmit tanusítja, az egész polgárságot maga részére hódítja, s ő szavával és fejével áll jót a város érzelmének és magatartásának becsületességéről. Grondzki biztosította a szólót készségéről, de kételkedett, vajjon Kemény, kinek világos megegyezése nélkül ezt nem tehetné, hajlandó volna-e erre rá állni. Mindamellet is használta a legelső szabad pillanatot, hogy Keménynek értésére adja, hogy ha beleegyeznek, ő kezesi biztosíték nélkül is kész magára vállalni a rábizott küldetést. Intette ugyan őt Kemény, de végre is engedett nézetének s kivánságába beleegyezett; miután Grondzki biztosságára nézve a főhadiszállásán jelenlevő négy nemes részéről kézádással és esküvel ünnepélyesen fogadást tétetett. Grondzki fedezetül tizenkét fegyverest kapott, s azt a titkos utasítást vette, hogy küldetése eredményét Rákóczihoz Stryjbe vigye, minthogy ő is hadaival, melyeknek a Lemberg körüli kiélt helységeken, hol két évvel ezelőtt a kozákok és oroszok tanyáztak, csak koplalni kellene, Rákóczihoz szándékozik csatlakozni.

Midőn Grondzki, mint Rákóczi ügyvivője Lembergbe érkezett, a mély tisztelet minden jelével fo-

¹⁾ Így nevezték e sereget, mivel zsoldját a királyi jövedelmek negyedéből (Quarta) kapta.

gadták s a tanácsházba vezették, hol számos más urakon és nemeseken kívül a latin szertartású érsek Tarnowski János, a görög nemegyesült püspök Zeliborski Athanasius és az örmény érsek már vártak rá. Miután a fejedelem követe a gyűlést köszöntötte, a részére kijelölt helyet elfoglalta, s egy ügyes szerkezetű beszédben fölfejtette az indokokat, melyek őt arra birták, hogy idegen szolgálatokat keressen, melyek folytában azonban őt soha semmi olyással nem lehet vádolni, a mi a kedves hazának kárára válhatott volna. Ezután áttért jelenlegi különös megbízására s egész nyomatékkal kiemelte azt a nyilatkozványt, melyet Rákóczi György, 1657-diki január 27-diki kelettel, még a lengyel határ átlépése előtt kiadott, s melyben világosan ki volt mondva, hogy Rákóczi csak azért jelenik meg, minthogy neki az ügy kétségbeejtő állásában a teendő gyors segélyért meg volt ígérve a lengyel trónra leendő következés. Midőn tehát Rákóczi e segélyt meghozza, egyszersmind a megígért következtetést biztosító szerződést is meg kívánja kötni. Felszólítja tehát Grondzki a gyűlést, hogy az ország átkos zavarát és szomorító gyengeségét tekintetbe véve, és saját hasznukat jó számítással méltányolva, a fejedelem mint jövődöbeli királyuk kegyelmességének annyival is inkább hódoljanak, minthogy Rákóczi már a maga részéről kimeríthetetlen kegyelmességének bizonyítványait szolgáltatva, s ellenkező eljárásukkal később kimaradhatatlan kárakat csak magok fognak előidézni. A gyűlés tagjai e beszéd ellenében fölhozták a kérdésben levő ügy nehézségét és következteteljes jelentőségét, fölkerék Grondzkit, legyen szives a számára készített lakásra vonulni, hogy higgadt tanácskozás-végzést hozhassanak, melyet vele haladék nélkül közlendők. Erre néhány tekintélyes férfit választottak, kik a követnek lakásáig tiszteletkíséretét képezzék és mindaddig nála maradjanak, míg a gyűlés végzését tudtára nem adandják. Mi alatt ez a kíséret Erdély állásáról, Rákóczi fejedelem személyéről, az alkotmányról s több effélékről száz meg száz kérdésre kívánt feleletet, az idő napest felé járt. Végre a követet udvariasan fölkerék, hogy jelenjék meg újra a tanácsházban, hol heves és hosszas vitaközlés után abban egyeztek meg, hogy a magok kebelökből követséget küldjenek Rákóczi fejedelemhez, mely menet- s jövetre biztos fedezet oltalma alatt közvetlenül értesitse őt a lebergi polgárság határozatáról. Midőn erre Grondzki úgy nyilatkozott, hogy ez a küldöttség Rákóczi György fejedelemnek különös öröme fog szolgálni, és ő a követek biztosságáról saját életével gondoskodik és jót áll, elhatározták, hogy a hozott határozatot mindjárt más nap vegyék foganatba s a fejedelmi követet meghívták a tiszteletére rendezett diszebédre, hová Grondzki rokonait és barátait is meghivatni ohajtott. A mi egyéb tiszteletből meg akarták ajándékozni, hogy minden gyanutól ment legyen, határozottan visszautasította.

A más nap megindult városi küldöttség személyzete négy legelőkelőbb férfiuból állt; ezek vol-

tak: a lebergi alkamarás Ozga, egy tisztességes szellemű öreg, a braclawi asztalmester Nizabitowski és Silnicki, ki az előbbi években Prazmowski koronatikár mellé, midőn ez a múlt évben, mint a korona követe Rákóczinál járt, kíséretül volt adva. A negyedik egy orvos volt, kit név szerint nem ismerünk. A követek még azon nap estve Stryjbe érkeztek s másnap Rákóczi fejedelem előtt bemutatták. A beszédet hozzá az öreg Ozga tartotta latin nyelven. Szabad lélekkel közölte ez a fejedelemmel, hogy az ő és polgártársai érett megfontolása szerint legjobb s a körülményekkel legegyszerűbb volna, hogy a fejedelem minden ellenségeskedést kerülve s hadait a legszorosabb fegyelem alatt tartva, egy fejedelmi követet küldene János Kázmér királyhoz s közölné vele, mit kíván tőle és a köztársaságtól, mely alkalommal meg lehetne s kellene egyezni a további értekezésre kitűzendő nap és hely iránt. Végre hozzá tette Ozga, hogy a vajdaság¹⁾ sem tanácsesal, sem tettel vagy pénzzel nem teend semmi ellenséges lépést Rákóczi ellen, mindaddig, míg ő a lakosokat és birtokaikat kiméli s maga nem zavarja meg a jó egyetértést, vagy néáltalán a királytól elutasító választ nem talál kapni. E mellett azonban nem tekintendik tehernek a fejedelmi csapatokat minden szükséges élelemmel ellátni. Ez utolsó nyilatkozatra Ozga azért látta magát kénytelennek, mivel a mint Rákóczi nagyszerű terveinek az országban nagyhamar hire terjedt, a Rus' vajdaságot, melynek fővárosa Lemberg volt, az alatt a föltétel alatt mentették föl a jelen háboruban való részvétel általános kötelességétől, hogy Lemberg, Sambor és Przemysl városait akként helyezzék védelmi állapotba, hogy Rákóczi zsákmányaivá ne legyenek, ki előtt ez intézkedést szoros titokban kellett tartani. Így gondolta Ozga, hogy az erdélyi fejedelem óvatosságát, vagy néáltalán gyanuját legkönnyebben elaltathatja²⁾. Azonban Rákóczi nem az az ember volt, a kit ily könnyen el lehetett volna ámítani. Akár azért, hogy a vajdaság kivételes állásának neszét vette, s ezt maga ellen méltán és igazán ellenséges eljárásnak tekintette; akár azért, mert azt hitte, hogy éppen az említett városok tettleges birtoka által nyerhet oly állást, melyben az Ozga-féle alakba szorított követeléseinek a királynál és köztársaságnál erősebb nyomatékot adni képes leend; annyi tény, hogy miután a lebergi küldöttséget a jó egyetértés föntartása ígéretével elbocsátotta, Sambor alá vonult, hogy a várost hatalma alá kerítse. Minthogy azonban a három nap alatt háromszor ismételt ostrom, a parancsnok Gulden János és számra nézve jelentéktelen, de hős jelkű csapata vitézsége miatt semmi kedvező eredményre nem vezetett, Rákóczi Jaroslau alá huzódott, ezt a helyet bevette s Przeworskot is hatalmába ejtette. Mi alatt itt időzött, néhány lengyel nemes Przemysl városából kiűtött, hogy a Rákóczi számára küldött jó magyar borral terhelt

¹⁾ A régi Lengyelország vajdaságokra volt felosztva.

²⁾ Itt némi részben ismét fölfoztam Jemiolowski előadását.

tizenhat szekeret elfogja. Jöllehet e csiny a szállitmány igen erős fedezete miatt meghiusult, ez a kísérlet a fejedelmet annyira elkésérítette, hogy Kemény Jánosnak parancsot adott, hogy Przemyslt rohanja meg, erődítményeit rontsa le s a várost bocsássa zsákmányra. Mi alatt Kemény készülteket tett, hogy a hozzá intézett parancsot teljesítse, a város két követet küldött hozzá, kiknek végre sikerült a rájuk mért sorsot az által elhárítani, hogy egy külön küldöttség által a fejedelemtől bocsánatot kértek és hadi sarczul 20 ezer forintot szolgáltatnak kezéhez. Most Rákóczi Lancut alá vonult, hol Lubomirski György a Krakó melletti svédek ellen intézett szerencsétlen hadjárata után a szenvedett csorbák kiköszörülésén törte fejét. Azonban a fejedelem előre küldte néhány hívét, hogy követeljék az éppen Lubomirski által Stanislawski személyében neki tett ígéretek teljesítését az ország bizonyos részeinek átengedését illetőleg. Lubomirski kereken tagadta, hogy ezt megígérte volna; de a király és koronatanácsosai nélkül, ő mint magán személy, ily átengedést teljességgel nem is helyezhet kilátásba. Ellenkezőleg éppen oly leplezetlen és nyersen kinyilatkoztatta, hogy ha Rákóczi ettől a nagyon is idétlen kivánságától jó szántából s maga idejében el nem áll, és a lengyel köztársaságnak csak ezen az uton szándékozik segítséget nyújtani, őt mint hazája ellenségét nem csak a királyi hadakkal támadja meg, melyek mint az ország fővezérének keze alatt állanak, hanem parasztjainak is parancsot ad, hogy a bétolakodó tönkretételére tömegesen keljenek föl.

Ez által azonban Lubomirski a hirtelenkedve kevésre becsült ellenféllel leendő egyezkedés hidját tökéletesen lerontotta. Rákóczi ugyan is a követei személyében rajta elkövetett méltatlan bánásmódon fölingerülve, most már egészen nyíltan a lengyelek ellenségként lépett föl. Tulcsapongó boszujának első hevét azokon a városokon és helységeken hütötte, melyek megsértője Lubomirski koronamarschal birtozához tartoztak. Ezeket mind hamuvá tétette s éppen Antal kozákfőnök volt az, ki az elkésereedett fejedelem által magát bosszujára rettentő eszközéül használtatta. Maga Lancut is csak erős örhadának és számos ágyuinak köszönhetette, hogy hasonló sorsra nem jutott. Hanem Lembergől Krakóig a magyarok, moldovánok, oláhok és kozákok, s leginkább ez utolsók, az országot rablás, öldöklés, zsákmányolás és pusztítás színhelyévé tették. Kezeiket semmi tekintet sem tartóztatta vissza. Odrzykon¹⁾ vára is, melyben Zápolya János 1528-ban menedéket talált volt²⁾, azóta hever romokban. Sokáig igyekezett az örsereg az eleség növekedő szükét azzal titkolni az ellenség elől, hogy száritott halakat hajigált alá, végre is rejtett uton megszökött; mire e csaknem bévehetetlen és a magyar határ

¹⁾ Az n úgy hangzik mint a magyar ny, az y pedig mint a magyar ó.

²⁾ Bielski lengyel krónikája, a lengyel írók gyűjteményében, Warsó. 1832. XVII. köt. 4. l., mely szerint az erdélyi történetíróknál általánosan elterjedt nézet, hogy Zápolya János Tarnowban talált állandó menedéket, kiigazítandó.

közelségénél fogva fontos hely, az ellenség dühének áldozatul esett¹⁾, mely általában mindenütt oly irgalmatlanul gazdálkodott, hogy az általa meglátogatott vidékek néhány hét alatt olyan sebekben vérzettek, a milyeneket a két egész éven át szenvedett svéd korbács nem ejtett rajtok.

Igy nyomult Rákóczi György egészen Krakóig, mely Wirtz Pál svéd ezredes hatalmában volt. Ezzel Rákóczi a svédekhez csatlakozása ügyében először biztosai által, azután személyesen alkudozott, és rögtön bizonyoságot adott róla, mennyire komolyan veszi, hogy a svédekkel egyesülve határozottan ellenséges eljárást kövessen a lengyelek ellen. Mert nem csak a Krakótól csak a Visztula egy ága által választott Kazimierz várost²⁾ néhány száz emberével megszállotta, s ezek parancsnokát Apafit³⁾ Wirtz parancsnoksága alá helyezte; hanem erős és fegyelmetlen hadseregével maga is átkelt a Visztulán a krakkói és sandomiri területre, hogy ott a krakkói svéd örhad háta mögött vandal módra működjék és a lengyelek ellenállási erejét megtörje.

Mind ezen szomorú események hírére János Kázmér király — birodalma tragicus sorsán való szívfájdalmát eltitkolva — a korona egykori alkanczellárja s ekkor krakkói püspök Trzebicki András és más két senator által III. Ferdinándnál, min Rákóczi közös ellenségénél, a bochniai és wieliczkaiai sóbányák jövedelmének zálogba vetése mellett⁴⁾

¹⁾ Slupnicky, Galizien in topogr.-geogr.-historischer Beziehung, Lemberg. 1849. Sr. 49. l.

²⁾ Jelenleg, miután a Visztula ága bé van töltve, Krakó külvárosa, melyet kizárólag zsidók laknak.

³⁾ Jemiowski emlékiratában 119. l. őt Apahinak nevezi ugyan: de azt hiszem, joggal tehetem föl, hogy ebben a magyar nevekkel kevésbé ismerős lengyel író tévedt.

⁴⁾ Slupnicki szerint e. h. 37. l. Bochnia évenként 300,000, Wieliczka pedig az u. o. 39. l. közölt adatok szerint 700,000 mázsa só ad évenként. Egy XVII-dik százbeli számadási okirat szerint — s itt csak ez a kor jó tekintetbe, — a bochniai sóbányának két mezeje volt: a régi hegyek a Regis, Floris, Gazaris és Sutoris nevezetű bányáakkal, és az új hegyek a Kampi, Kierat és Bochneris nevezetűekkel, s az évi jövedelemből 6000 frt eleset, a mi mint menyasszonyi ajándék a királynét illette, valamint Wieliczka is, mely csak 1859 óta van a királyi asztal jószágaihoz csatolva, tartozott a királyné gyűrűpénzét — annulare Reginae — fedezni. A tiszta jövedelem a sótermelés emelkedésével állott arányban. Mert még 1674-ben nem csak a só ára állott oly alant, hogy egy mázsa 11—12 lengyel forinton (2 frt 87 krtól 3 frt 15 krig o. é.) kelt; hanem a nemességnek is megvolt az az előjoga, hogy a só mázsáját 4 lengyel forinttal (1 frt 5 krral o. é.) fizesse, s János Kázmér utódainak pacta conventa-iban világosan gondoskodva volt arról, hogy a nemességre nézve ezt a sóárt soha emelni ne lehessen, bárha az 1676 ki proszowi országgyűlés a nemesek által igénybe veendő só mennyiségét külön végzés által szabályozta. Az egészből az tűnik ki, hogy a bochniai és wieliczkaiai sóbányák elzálogosítását, mely utóbbit akkor tizenöt ágban művelték, semmiképpen sem lehet úgy tekinteni, mint azon költségekért adott kártérítést, melyeket I. Leopoldnak az említett segédseregek kiállítására tenni kellett. Sokkal alaposabbnak tetszik az a gondolat, hogy a császár nem annyira Lengyelországot, mint Lengyelországban önmagáért működött. A sóbányák jövedelmei meddig folytak a császári pénztárba, meg nem mondhatom; de azt tudom, hogy Bochniát és Wieliczkaikat már 1689-ben Wodzicki Lőrincz varsói alpohárnokmesternek adta 9 évre haszonbérbe a lengyel korona; mikor is neki szerződésileg, még pedig az egész haszonbéri időre, következő sőtömeg előállítására (incisio et impletio) biztosított:

erős segítségért járatott: de III. Ferdinánd az erre vonatkozó alkudozások béfejezése előtt elhalt, s míg végre a brandenburgi választó-fejedelem ellenmondása daczára, I. Leopold császárrá választásának béfejeztével, Lengyelország és a császár közt a segélyszerződés létre jöhetett, minek következtében a császár Lengyelországnak Hatzfeld és Susa tábornokok alatt 17,000 embert adott rendelkezésére, addig Rákóczinak nagyon is elég ideje volt arra, hogy rabló s pusztító táborozásainak a legszélesebb kiterjedést adja. János Kázmérnak újra Siléziába kellett menekülni, s csak Czarniecki vállalkozott csekély haderejével az erdélyiek ellen olykor-olykor egy-egy csinyt merészelní. Ezek közt a legfontosabb volt a Krakó melletti jól sikerült meglepés, mely alkalommal az ellenség néhány száz halottat hagyott a csatatéren. De Czarnieckinek nem lévén ereje a pillanatra kivívott előnyt tovább is folytatni, a Visztulán át Lublinba huzódott, hol Potocki és Lubomirski tábornokok új csapatokat gyűjtöttek, melyekkel egyesülni szándékozott. Rákóczy ellenben Varsóba sietett, hogy a svéd királyhoz csatlakozzék, ki miután tábornokai által a dán királyt és az orosz czárt rászedette, Rákóczy előterjesztéseire és követségeire serege legjavával Poroszországból Lengyelországba nyomult, és Varsónál táborozott. Rákóczy Ravánál Varsó mellett vonta össze haderejét, itt történt egyesülése is a svéd sereggel.

Az első üdvözlések után a szerződési föltételek és a közösen folytatandó hadműködés felől értekeztek. Ezek főczélja volt a lengyel haderő meg-

I. Wieliczában:	
1. 35 mázsás só darabokban	
5400 darab, tehát . . .	290,000 mázsa
2. 5 mázsás hordókban	
20,200 darab tehát . . .	101,000 "
3. A királyné menyasszonyi	
ajándékára 4000 hordó . . .	20,000 "
4. A királyi konyha szükségére	
324 hordó . . .	1,620 "
5. Adományokra, egyházak,	
kolostorok, ispotályok stb	
részére	100,000 "
II. Bochniában:	
1. 24 000 hordó só . . .	120,000 "
2. Egy-egy teherre 6-6 hordót	
számítva 1000 teher . . .	30,000 "
	összesen 662,620 mázsa

Ehez volt még járulandó a proszowi országgyűlésen a nemesek részére meghatározott só

600 darabban	21,000 mázsa
és 600 hordóval	3000 "
	összesen 686,620 mázsa

E mellett nem lehet elhallgatnom, hogy mindegyik sóbányának sófőzései is voltak, melyek jövedelme külön volt számítva. Ezek a sófőzők 1674 ben bérbe adatván kézirati jegyzeteim szerint 1674. május 21-től junius 30-dikáig jövedelmeztek:

I. Wieliczában	
78 üstfőzetben 90—90	
frt ára sőt	7020 lengyel frt
II. Bochniában	
35 üstfőzetben 80—80	
forintjával	2800 " "
	összesen 9820 lengyel frt

vagy 2577 frt 75 kr o. é. De a wieliczkaí üstök egy része már 1693-ban nem dolgozott. A wieliczkaí királynéi gyűrűpénzt a polgárság hordozta s ez 17 lengyel. forintra és 6 garasra, vagy 4 frt 31 1/2 krra ment o. ért.

semmisítése, János Kázmér letétele a trónról és a meghódított ország vég fölosztása. E szerint, mindjárt Rawából, megindult Rákóczy táborának egy része a svéd királylyal, ki a Visztulán átkelt, Krazniknál néhány század könnyü lovasságot meglepett s azután Lublinba sietett, honnan azonban Potocki és Lubomirski, gyalogságuk — mely Danzignál volt elfoglalva — és ágyujok kevés lévén, már elvonultak volt. Midőn mindketten biztos tudósításokat kaptak a Lublin előtt álló egyesült svéd és magyar haderő felől, még hátrább huzódtak Lithvániáig, minthogy reményltek, hogy Brzesc-nél a lithvániai hadosztálylyal csatlakozhatnak. Ez azonban e közben Tykocint, a svéd szolgálatban erélyesen működött, de éppen ekkor elhalt Radziwil János herczeg várát bevette, és a herczeg testével együtt porrá égette, a mi svéd a várban volt, leapritotta és Kurlandba vette útját, hol néhány előnyös csatát vívott. Nehéz volt ennél fogva e sereg eddigi hadműködésének a czélba vett egyesülésre nézve kedvező irányt adniok, annyival is inkább, mivel ugy látszott, hogy a Rákóczyval szövetségbe svéd király egyenesen a lithván csapatokat vette czélba. Elhatározták tehát, hogy a legrövidebb, habár legfáradtságosabb úton, a podlachiai erdők és moesárok közt, Kobrinón, Ratnón és Kowelen keresztül Volhyniába lopózkodjanak, és innen Luckból vigyék aztán a sereget Lembergen át Samborra, ott egy kevéssé pihentessék ki, s a többire aztán minden körülményt fölhasználva, résen álljanak.

E közben a svédek, magyarok és kozákok a czélba vett üldözéssel fölhagytak, és a járhatatlan területen erőszakolt hadút kimondhatatlan nehézségeiben eltikkadva kénytelenek voltak a lithvániai Brzescben megpihenni. Itt most a kozákok és oláhok, az elkeseredés kitörő zajával követelték Rákóczytól az általa nekik alku szerint ígért, de oly sokáig elmaradt zsoldot, s valóságos zendüléssel kényszerítették, hogy követelésöket legalább egy részben elégítse ki. Rákóczy maga is szüntelen azt beszélte ugyan a svéd királynak, hogy ne huzza halogassa oly soká a lengyelek üldözését: de Károly Gusztáv sem roppant podgyász lomját nem akarta cserben hagyni, hogy seregét mozgékonyabbá tegye, sem az nem volt ellenére, hogy a magyaroknak e háboruhoz való kedvök már tetemesen csökkent. Azért is Rákóczyt sürgette, hogy térjen vissza a Visztulához, az erősített helyeket e folyó mellékén, különösen Krakót vegye hatalmába, s hogy működését különösen Nagy-Lengyelországra, Mazoviára és Poroszországra szorítsa. Legelsőben is maga Brzesc vára magyar helyőrséget kapjon. Rákóczy e tervekre annál örömebb rá állt, mint hogy nem lehetett előtte titok, hogy Károly Gusztáv királyt könnyen más szintérre szólíthatják; kivált miután Czarniecki néhány ezer emberrel Varsóig nyomult, s a svédek az azon a vidéken erősen nyaggatta. Ehhez még az is tudva volt, hogy Czarniecki nem hogy kegyelmet nem ad, hanem magát Varsót is királya nevében újra bevette s ott helyőrséget is hagyott. Ennek parancsnoka egy német

volt, ki hadtani tekintetek ürügye alatt a varsói benedek-rendi kolostort elhanyagolta, és a várost, jóllehet annak védelmét János Kázmér részére esküvel fogadta volt, a svéd királynak rögtön föl-adta, mihelyt ez Brzesc alól Varsó falai alatt megjelent. További okai a svéd király unszolásának a dánok mind inkább terjedő előhaladásáról naponként vett tudósítások voltak, kik a császár és a választó fejedelem segélyhadaival erősödve, nem csak Alsent vették be, hanem csapataikkal egész Stettinig nyomultak és ezt a fontos kikötőt is fenyegették. Miután tehát a Rákóczival tartott egyezkedés szerint Brzesc várát két ezer magyar gyaloggal bizonyos Pándy parancsnoksága alatt meg-rakták, a király és Rákóczi a Visztulához vonult, azon Varsónál átkeltek, s a városba a parancsnok már említett árulása folytán bévonulást tartottak. Itt értesült a király, hogy Czarniecki Krakó felé vonultában minden erősített helyet bevett és a svéd helyőrségeket kardra hányta, most pedig az előnyomuló császári segélyhadakra várva magát Krakó-t vette körül, Wirtz azonban szilárdan el van határozva, hogy a helyet utolsó emberig védelmezi. Meg levén győződve, hogy Czarnieckitől többé nincs mit tartania, Károly Gusztáv rögtön elhidegedett Rákóczi iránt, a könnyebb élelmezés örve alatt el-választotta hadait eddigi szövetségese hadaitól, és svéd ügyei sürgetős voltát vetve okul elhagyta a kimerült Varsót, a nélkül, hogy Rákóczitól bucsut vett volna. Blonieben, Varsó közelében, egy nap alatt magához vonta némely helyek őrségeit, melyeket erről előre értesített, és Nagy-Lengyelországon keresztül föltartóztatás nélkül Stettin alá huzódott. Utja közben sem várost, sem falut, sem nemesi lakot, sőt még az egyházakat sem kímélte; utját égetés, rablás jelölte. Thorn, Elbling, Grand-erz, Hameln porosz várakat és Hettzberget Warmelandban többekkel együtt helyőrséggel megrakta, a nélkül, hogy a kisebb várak által, melyekben a brandenburgi választó fejedelem csapatai feküdtek, magát föl hagyta volna tartóztatni. Az, hogy a választó fejedelem, mint a dán király rokona, a svéd szövetségtől visszavonult, és a bécsi császári udvar rábeszélésére a Leopold által Dánia részére meg-indított segélyhadak főparancsnokságát átvette, Károly Gusztáv király előtt nem látszott oknak arra, hogy Stettin elleni fővállalatát elhalasztsa, bármily keserűen érezhette is, hogy Brandenburg, érzelme e változtatásával a svédek nevében végrehajtott foglalásból bizonyos hasznot húz.

A svéd királynak rögtöni s a megszokásosabb udvariassági tekinteteket is mellőző távozása után Rákóczi szomorú, sőt kétségbeesett helyzetbe találta magát; nem csak azért, mert belátta a lehetetlenséget, hogy gyenge haderejével nyomatókosan és eredményre kilátással léphessen föl, hanem azért is, mivel ismétlődtek a zsoldhátralékuk lefizetését követelő moldovánok, oláhok és kozákok lázongásai, kik féktelen kicsapongásaikban annyira mentek, hogy nyíltan azzal fenyegetöztek, hogy inkább el-állnak Rákóczitól, mint sem magukat megrövidit-

tetni engedjék. Az ügyek ez állásában bármennyire sajnálhatta s átkozhatta is Rákóczi, hogy a lengyel ügybe avatkozott, a vizsgaszemek elöl mégis el tudta rejteni azt, a mi belsejében történt, és csak bizodalmas hiveivel Kemény Jánossal és Mikes Mihálylyal tartott titkos tanácskozásokat az eszközök és módok felől, melyekkel magát a kelepczéből kár nélkül kivonhassa. A legtanácsosabbnak látszott Lengyelországot lehető leggyorsabban odahagyni. Mi alatt azonban a Krakó vagy Sandomir felé veendő visszahuzódási vonal fölött haboztak, s oldalvást Czarnieckitől voltak fenyegetve, Rákóczi még azt a szomorú és leverő jelentést is vette, hogy a lengyelek az erdélyi fejedelemségben tüzzel, vassal széltére dunnak.

A mint ugyan is a Potocki és Lubomirski alatt Sambornál álló hadsereg tudomást vett a kegyetlenségekről, melyeket Rákóczi féktelen katonaságával Podlachiában, Lithvániában, Mazowiában és Kis-Lengyelországban büntetlenül elkövetett, s midőn továbbá az is tudomásra jutott, hogy Rákóczit a svéd király megvetőleg elhagyta, Lubomirski koronamarschal, kinek jószágait Rákóczi kegyetlenül dulatta, a hadseregnek ajánlatot tett a visszatorlás jogának gyakorlatba vételére. Az eszme gyujtott, s a sereg egy értelemmel úgy nyilatkozott, hogy bár merre vezessék, tette készen áll. Mint-hogy azonban az indítványt Lubomirski tette, a megtorló hadjárat parancsnokságát ő rá bízták s korlátlan hatalmat adtak neki, hogy a seregből tetszése szerint válaszson annyi s oly fegyverzett hadi népet, a mennyi nézete szerint elegendő. Csak azt kívánták, hogy az askolén átvezető legközelebbi habár kevésbbé kényelmes uton keljen át a Kárpátokon, és ha egyszer Erdélybe értek, kimélet nélkül működjék. Mig Potocki három ezreddel tartalék gyanánt Samborban maradt, Lubomirski a sereg többi részével, 12000 emberrel Erdélybe sietett, a városokat, falvakat hamuvá égette, a szőlőtökeket kivagdaltatta, a gabonát lábán fölguyjtatta s az emberek életének sem kegyelmezett. Ezután Eperjesre sietett, a hová vonult volt Rákóczi anyja, a városból kiűtő csapatot megszalasztotta és levagdalta, azonban megelégedett a lakosokkal éreztett rettegéssel; minthogy gyalogsága és tüzérsége nem lévén mellette, Eperjes bevételére és megtartására nem gondolhatott. Mind ez néhány hét alatt s e mellett emberei vesztesége nélkül történt. Csak a lovakból hullott el sok a Kárpáton való átkeléskor s a rossz utakon. A lengyelek aztán az elhajtott ökrökre ültek és gazdag zsákmánnyal tértek haza. Stryjnél egyesült ismét Lubomirski Potockival, s minthogy Rákóczi hazatérő szándékáról értesült, a hegyek közt az utakat és ösvényeket, melyeket az erdélyi fejedelem visszavonulási útjában esőknek gondolt, erősen megrakatta, hogy őt hazájától elvágja. A sereg többi része szorosán egymás közelébe kapott elszállásolást.

Mind ez Rákóczi fejedelem előtt nem volt titok, s minthogy belátta, hogy egyenes uton hazatérése el van zárva, elhatározta, hogy Moldován

keresztül vonul Magyarországra, s ezért serege idegen csapatait, az oláhokat, moldovánokat és kozákokat, gazdag pénzajándékok által, melyeket az előbb szedett hadi sarczokból vehetett, igyekezett személyes érdekeihez csatolni. De a kozákokra hibásan számított. Ezek elvették ugyan az adott ajándékot, hanem részint úgy tekintették azt, mint egy részben még mindig kérdés alatt lévő zsoldilletőségek hátralékfizetését, részint új hettmannjok Wychowski világos parancsát vetették ellen, hogy halálbüntetés terhe alatt a lengyelek ellen semmi ellenségeskedésbe ne ereszkedjenek. Tény volt, hogy Niemierzye György, a svéd király egykori pártosa, Antal kozákezredeshez ment, s rábeszélésével annyira vitte, hogy elhatározta magát Rákóczi kétségbeesett ügyétől elpártolni s Ukrania sietni, hogy azt az oroszok ellen védelmezni segítsen. Rákóczi ellen-előterjesztései haszontalanok voltak, s így történt aztán, hogy a kozákok, kik a Visztulán átkelésnél Zawichostnál a Rákóczi hadsereg előcsapatát képezték, utat vesztettek és haza húzódtak. Mig Rákóczi az oláhokkal és moldovánokkal a szökevények megfenyítésére utánok sietett, Czarniecki által a Visztula és San között minden oldalról bekerítettett s emberben és podgyászban folytonos veszteségeket szenvedett. Szerencsétlenségére a wilmnai vajda is a lithván hadsereggel megérkezett, s Krasniknál egyesült Czarnieckivel, ki Rákóczit üldözve lovasságának csak nem nyomába hágott s egy szerencsés rohamban Magierownál, 1657. jul. 11-dikén, nem csak néhány ezer magyart leölt, hanem a podgyász tetemes részét is elfogta. Rákóczi maga az előcsapattal nagy bajjal menekülhetett a zolkiewi uton Gliniany tájáig, hol saját podgyászát is eszerben hagyta, minthogy oldalról a quartasereg is ellene nyomult, a mint hogy gyors visszavonulásában, melyet Zbaraz felé pihenés nélkül folytatott, Czarny Ostoownál csakugyan el is érte. Itt erősen meg volt szorítva, s csak a beálló éjjel kapott egy kis nyugodalmat. A nélkül azonban, hogy a más napot bévárta volna, társzekereinek s kincseinek hátrahagyásával rendetlen csapatokban Ploskirowra hátrált, hol viradta felé a tömegesen utána nyomuló ellenség minden oldalról annál hevesebben megtámadta, minél kevésbbé látszott ellentállni akarni. Már tetemes veszteséget szenvedett, midőn egy trombitást küldött, hogy fegyverszünetet vagy a vezérekkel értekeződést eszközöljön. A fegyverszünetet kereken megtagadták; az értekezletre fél óra időt engedtek. Erre kilencz kísérelővel lóháton megjelent Mikes Mihály, Rákóczi fejedelem kanczellárja, s a nélkül, hogy egyik vagy másik fél a szer-tartásokkal sokat gondolt volna, a lengyel és magyar seregek közt, mindegyiktől néhány nyillövésnyi távolságra, egy szőnyeget terítettek a gyepre s Czarniecki és a többi vezérek Mikessel együtt arra telepedtek.

Mikes Mihály szólalt meg előbb s beszédét keserű szemrehányásokkal kezdte, a mostani marschal Lubomirski ellen, ki urát, Rákóczi fejedelmet, Stanislawski által Lengyelországba csábitotta. Azu-

tán mindent elkövetett, hogy Rákóczi egész eljárását oly színbe tüntessé föl, mint a lengyel korónának tett hadi segítséget, s úgy tette magát, mintha inkább hatalmában állana a béke feltételeit megszabni, mint sem elfogadni. E magaviselete Czarniecki vajdát annyira fölingerelte, hogy kardját hüvelyéből félig kihuzta s e szavakra fakadt ki: „Isten segítségével most te is, urad is, az én királyom kezében van.“ Erre rögtön közel tartott lova hátára pattant, s a többi vezéreket kérte, engedjék meg, hogy a magyarokkal ő és emberei magokra vivjanak meg. Azzal gyorsan a király ezredéhez nyargalt, melynek parancsnoka volt, s rendeletet adott, hogy üljenek lóra s vágjanak a magyarok közzé. Ekkor Mikes hozzá lépett és sok rimázkodás s mentegetőzés közben kérte Czarnieckit, hogy engedje a fejedelmet és embereit élve tova vonulni, s örömet és szívesen készek lesznek tetszése szerint minden föltételeit elfogadni. Erre a megalázódó esedezésre és alkudozásra a lengyelek harczvágya és hadállása mellett az is sokat tehetett, hogy előtte való estve Rákóczitól a moldovánok és oláhok is elpártoltak és haza indultak. Az ajánlat el lön fogadva, s Czarniecki lóháton, kivont karddal követelte, hogy Rákóczi fejedelem 1-szor. a vezéreknek és a seregnek személyesen köszönje meg, hogy őt élve eleresztik. 2-szor. János Kázmér királytól levélben kérjen engedelmet. 3-szor. A még kezében levő helyekről vonja ki hadait, a nélkül azonban, hogy emberei közül azokat, a kik a lengyel köztársaság szolgálatába akarnak állani, akadályoztassa. 4-szer. A svédeknek és Lengyelország minden ellenségeinek mondja fel a szövetséget, és esküvel kötelezze magát, hogy velök semmi összeköttetésbe nem lép. 5-szor. A legközelebbi esztendőben állitson 10,000 embert hat hónapra a lengyelek részére, és végre 6-szor. hogy az általa elkövetett kimondhatatlan erőszakoskodások kártérítésére 1.200,000 forintot fizessen jó ezüst pénzben¹⁾. Ha ez összeget azon nap, 1657. julius 23-kán, nem volna képes lefizetni, seregéből három legelőkelőbb urat, kit a sereg legénysége fog kijelölni, tartozzék kezesekül állitni. Bármily keményeknek tetszetek is minden bizonynyal e pontok, mégis hogy mindenestől szabad elvonulást nyerhessenek, helybenhagyták, elfogadták, írásba tették, s mind a két fél megpecsételte. Ezután Rákóczi személyesen vitte a lengyel tábornokokhoz a kezeseket²⁾, esküt tett a

¹⁾ Jemiolowskiánál e. h. 127. l. ez a szó áll „zloty“ forint, mi azonban aranyat is jelenthet, mely esetben a fizetendő összeg 1.200.000 aranyra, vagy is 4.800,000 conv. fra, azaz 19.200,000 lengyel frtra ment volna. Ez összeget minden esetre mesésnek lehetne mondani; de minthogy Jemiolowski általában a lengyel pénzlábhhoz tartja magát, a hol csak pénzösszegekről van szó: teljes joggal állithatjuk, hogy itt sem gondolt más pénzre. Így a Rákóczi által teljesítendő fizetés 300 ezer ezüst, vagy 315,000 o. é. forintra olvad le.

²⁾ A kezesek közt Jemiolowski bizonyos Gienfit és Apafi Istvánt nevez meg, s ez utóbbit Rákóczi unokaöccsének vagy uővére fiának állitja, e mellett még azt is hozzá téven, hogy ez az Apafi István később erdélyi fejedelem lett. Minthogy azonban ez világos tévedés, mely éppen itt, a keresztnevek és szorosabb családi viszonyok nem ismerése mellett, elterjedt s

között egyességre, s más nap a hadi podgyászt és a nehéz ágyukat hátrahagyva, a teljes fegyverdiszben kiállított lengyel csapatok sorai közt, leeresztett zászlókkal, dob- és zeneszó nélkül elvonult, s öt mértfölddel tovább Wisniowczykban tartott pihenőt.

Rákóczi egyébiránt alig vonult el, az erdélyi fejedelem ellen segítségre hívott tatárok khánjának követe azzal a jelentéssel érkezett a lengyelekhez, hogy a tatárok százezer főnyi serege most már csak két vagy három napi távolságra áll, miért is a magyarokkal semmi alkudozásba ne ereszkedjenek. S a mint a követnek tudtára adták, hogy későn érkezett; mert a magyarok esküvel erősített egyességök alapján éppen most elvonultak, a követ pillanatig sem pihent, hanem e jelentéssel még azon éjjel a khánhoz sietett, kinek egyszersmind azt a kedves tudósítást is vitte, hogy a magyar tábor alig néhány mértföldre áll a lengyeltől, és h. hetőleg utban van Lemberg felé. A tatár khán kedvetlenül vette a megkötött egyességről szóló tudósítást, s hordájával sietve nyomult elé Wisniowczyktól egy mértföldre, hol a lengyel sereg néhány küldöttjével találkozott, kik parancsnokuk nevében azzal a kéréssel léptek föl, hogy a Rákóczi-val kötött szerződést legyen hajlandó tiszteletben tartani. Erről azonban a khán teljességgel hallani sem akart. E közben magát Rákóczit is tudósították a fenyegető veszélyről és a legbarátságosabban tanácsolták neki, hogy az éj idejét használva, válassza a leg-rövidebb utat Erdély felé. Rákóczi a két lengyel biztos Niezabitowski és Silnicki rábeszélésére, kik őt a határig kísérték, már el volt határozva, személyére nézve Lembergben keresni menedékhelyet, mindaddig, míg veszedelem nélkül térhet vissza hazájába: de Grondzki ezt a szándékot különösen azért ellenzette, mivel János Kázmér ott tartózkodásáról hirtvéve, könnyen arra az elhatározásra jöhetne, hogy letartóztassa. Azért is Rákóczi csekély kísérettel Stryjen és Skolén keresztül vette útját, és sok fáradság után hegyi ösvényeken végre Erdélybe jutott. Seregét Kemény János és Mikes Mihály parancsnoksága alatt hagyta, kik nem ügyelve arra, hogy a tatárok közel Wisniowczykban vannak, helytállottak és seregök a következő nap megrohantatva csaknem teljesen megsemmisítették. Fogságba kevesen kerültek; ezek közt volt Kemény és Mikes.

E volt siralmas vége ez éppen oly elhamarkodva, mint igazságtalanul kezdett háborúnak. Fél esz-

alán nem minden politikai mellékszélők nélkül gondosan ápolthirekben találja megfejtését, ez adatot önkénytelennel. — Az egyesség föltételeit a „Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum. Edidit Transch. Kronstadt. 1848.“ 4r. II. köt. 68. lap eltérőleg közli.

tendő sem telt bele s Rákóczi merész légvárjai eltűntek. De e vérfürdő híre a tatároktól alig egy mértföldre álló, a háboru eddig szenvedett csapásaitól erősen megviselt, s számra nézve is csekély lengyel sereget szorongatással töltötte el, hogy a tatár most már a nyert előnyt továbbra is kizsákmányolhatja, s azzal a szándékkal, hogy a háborut Lengyelországban nem ennek érdekében, hanem a maga rovására folytassa, eddigi szövetségeseire támadhat. Azért is követeket küldöttek a khánhoz, kik a magyarokon nyert győzedelméhez szerencsét kívánjanak, és azután kérjék, ne tekintse sérelemnek, hogy a magyarok mellett nála barátságos szót tenni merészelték és különösen, hogy működésében semmi részt sem vettek. A tatár khán ezt a nyilatkozatot szívesen vette s egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy behívásának célját elértnek tartja, miért is a lengyelek további dolgaival mit sem gondol, hanem haza fog vonulni. A khán a magyarok veszteségét 12,000 emberre tette¹⁾. A kevés fogolyt, s ezek közt Mikest és Keményt rögtön bekövetkezett visszavonulása közben magával vitte.

Bár Lengyelországban a nép Rákócziról gúnyosan elménczkedve emlegette, hogy tarsolyát Lengyelországban elvesztette, s hogy „vénasszonytáncz s magyar lelkesedés nem tart sokáig“, mégis általában az urok által elhagyott magyarok vérengző halálát nem vették egykedvűen, s szerencséseknak hirdették azokat, kik vagy Rákóczival menekültek, vagy mint kezesek náluk voltak. Ez utóbbiak Lubomirski marschalnál tisztességes fogságban voltak, s akarójok ellenére okaivá lőnek a Lubomirski és Czarniecki közt kitört ellenséges viszonynak; ez utóbbi ugyan is a harezmezőn szerzett nagyobb érdemeire hivatkozva, azt a tisztességet, hogy a kezeseket az ő őrizete alá állítsák, a maga részére igényelte.

A kazimierzi magyar helyőrséget a svéd Wirtz, midőn Krakót a lengyel királynak visszaadta, nem foglalta bé a szerződésbe.

Midőn cikkemet ezzel bezárom, azt hiszem nem kell figyelmeztetnem arra, hogy Erdély történelme e nem jelentéktelen epizódjának erőltetlen elbeszélése, a mint azt Jemiolowski és Chodyncki adja, saját élményeik kinyomatát félreismerhetlenül magán viseli, s jóllehet a diplomatai csaljáték rugóitól távol áll, pragmaticai részében is szolgáltatott némi eddig ismeretlen részleteket, melyek hazai történetíróink adataival egybevetve és egyeztetve II. Rákóczi György történelmi képének javára szolgálhatnak.

¹⁾ Mindenesetre igen-igen sokra, még a szerint is a mit itt előrebocsátva elmondtunk.